

ÂŞIK YAŞAR REYHANI'DE ELEŞTİRİ *Criticism in Asik Yasar Reyhani*

Arş. Gör. Fatih KÖKSAL*

Makale Geliş Tarihi: 18.01.2018

Makale Kabul Tarihi: 26.02.2018

Özet: Âşık Yaşar Reyhani, âşık tarzı edebî geleneğin önemli temsilcilerindendir. Onun şiirleri toplumsal vicdanın gür sesidir. Reyhani'nin şiirlerindeki eleştiri, geleneğin öz olarak kendisinde bulunan ve kahvehane ile birleştiğinde daha da gürleşen toplumsallık vasfından, çağın idealizmden yoksun etkilerinden ve âşığın hayata bakış açısından müretteptir. Reyhani'nin "Ne ey oldu kardeş öldün kurtuldun" kavuşaklı şiiri ve Âşık Veysel'in Kara Toprak şiirine naziresi bu yönde değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Reyhani, Âşık Tarzı Şiir Geleneği, Eleştiri.

Abstract: Âşık Yaşar Reyhani was one of the significant represent of tradition in minstrel literature. His poetry is effective voice of social concience. The sources of criticism in Reyhani's poetry is based on socialist in tradition, modern affects and his own viewpoint. Reyhani's echo poetry of "Ne ey oldu kardeş öldün kurtuldun" and Âşık Veysel's bilateral poetry Kara Toprak are utilized in this aspect.

Keywords: Reyhani, Minstrel Literature, Criticism.

* Arş. Gör., Bayburt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, fatihkoksal@bayburt.edu.tr

Âşık Yaşar Reyhani, âşık tarzı edebî geleneğin 20. Yüzyıldaki önemli temsilcilerindendir. Reyhani, Erzurum'un Pasinler ilçesinin Alvar köyünde dünyaya gelir. Genç yaşında yokluklar içinde âşık hikâyeleriyle ve kırık bir sazla âşıklık geleneği ile tanışan Reyhani, rüyasında pirden icazet alır. Reyhani, delikanlılık döneminde kahvehanelerde yapılan âşık programlarının müdavimi olur. Doğu Anadolu'nun güçlü âşıklarının fasıllarını takip eder. Fasıllarda Bayburtlu Hicrani, Posoflu Müdami ve Ardanuçlu Efkârî gibi âşıklarla tanışır.

Âşıklık geleneğinin en önemli sosyal kurumu kahvehanelerdir denilebilir. Âşık Yaşar Reyhani de geleneği önce kahvehanede takip etmiştir. 1976 yılına gelindiğinde de Erzurum'da kahvehane açarak geleneğe hizmet etmeyi sürdürür.¹ Geleneğin canlı olduğu dönemde kahvehane kültürünün Türk toplumunun zihin dünyasını şekillendirmede rolü büyüktür. Kahvehaneleri diğer sosyal yapılara oranla daha dünyevi bir sosyalleşme mekânı sayabiliriz. Bu noktada Reyhani'nin ele aldığımız şiirlerinde çevre etkisinin/kahvehanenin şiire nasıl tesir etmiş olabileceğine bakacağız.

16. Yüzyıldan itibaren kahve ve kahvehaneler siyasi ve sosyal nedenlerle dönem dönem yasaklara uğramıştır. “Kahvehaneler, Tekke'nin karşısında bir nevi alternatif müslüman sosyal kurumu olarak belirir ve Tekke'nin topluca eğlenme ve çeşitli sosyo-kültürel faaliyetlerde bulunma tekelini kırar. Dahası Tekke ekseninde uhrevi bir neşve içinde yer alan topluca eğlenmeler, Kahvehane ekseninde nerdeyse tamamen dünyevi veya din dışı bir karakter kazanır.”² 20. Yüzyıl başlarında İstanbul ve çevresinde batılılaşmanın getirdiği yeni sosyalleşme imkânlarıyla âşık kahvehanelerinin ortadan kalktığını; bununla beraber Doğu Anadolu gibi daha muhafazakâr bir hayat yaşayan coğrafyada devam ettiğini görürüz. Doğu Anadolu'da uzun kış gecelerinin verimli hale getirilmesinde ve geleneğin canlı kalmasında bir sosyalleşme mekânı olarak kahvehaneler önemlidir. Çünkü yazılı kültürün dar bir kitleyle sınırladığı faaliyetler, âşıklık geleneğinin fasıllarıyla, hikâye anlatımıyla kültür ve haberleşmenin yaygınlaşmasında oldukça etkilidir.

Kahvehanelerde halkla buluşan ve aksi seda bulan düşünceler, teknolojik imkânların gelişmesi, yazılı ve elektronik kültür ortamının devreye girmesiyle daha da kitleselleşir. Böylece “yeni haminin -halkın tamamının- şikâyet, istek ve beklentileri”³ doğrultusunda eserler verilir. Çevre tesirinin ne denli önemli olduğunu Mevlana'nın şiirle iştigalini izah ederken kullandığı sözlerden anlarız. Anadolu'nun serbest ve geniş tasavvufi dünyası onu şiir söylemeye itmiştir. Bu durumu şu sözlerle dile getirir: “Ben o kadar gönül almağı isterim ki, meselâ yârân geldikleri zaman, sıkılmasınlar diye şiir söylerim. Bir müddet şiiri terk ediyorum; hâlbuki ânlar yine şiir söylememi istiyorlar. (...) İnsan bakmalı, falan şehirde ne meta' geçiyorsa hemen ondan alıp sat-

1 Dilaver Düzgün, *Âşık Yaşar Reyhani Hayatı, Sanatı ve Şiirlerinden Seçmeler*, Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum 1997, s.13-14.

2 Özkul Çobanoğlu, *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*, Akçağ Yay., Ankara 2000, s.129.

3 A.g.e., s.143.

malı; ...”⁴ Aynı durum Reyhani için de geçerlidir. Âşığı daha çok düşünmeye ve söylemeye sevk eden dünyevi sebepler, âşık şiirindeki divan edebiyatı etkisiyle oluşan idealizmi ortadan kaldırır. Artık dinleyici kitlesi, geleneksel İslam cemaati değildir. Zaten âşık tarzı da tekke tarzına oranla zaman ve mekândan münezzehtir. Reyhani’ye ve şiirlerindeki eleştiriye âşık geleneğinin bu dünyevileşme eğilimi özelinde bakacak olursak onun siteminin bu eğilimi yansıttığını görürüz. “Âşıklık geleneği içinde kaderden şikayetle birlikte Tanrı ile hesaplaşma ve Tanrıya sitem ifade eden şiirler de vardır. Aslında bu kabulde hayır da şer de Allah’tandır, insanın hoşuna gitmeyen şeylerin de bir hikmeti vardır inancı da dile getirilmektedir.”⁵ Şathiye ve devriye türlerinde gördüğümüz tekke şiirinden âşık şiirine de geçen öğretilerden, çelişkilerdeki vahdet ve hikmet fikrinin, Reyhani’de, yaşanan haksızlıklar sebebiyle sorgulandığını görürüz. Reyhani’nin şiirlerinde modern dünyaya olan birey merkezli eleştiri oldukça fazladır. Örneğin Reyhani’de 1960’larda başlayan Avrupa’ya göçün istenmedik sonuçlarının yoğun olarak eleştirildiğini görürüz. Şartlar itibariyle gurbete eş ve çocukların uzun yıllar götürülmediğini biliriz. Ondan, geride kalanların ahvalini iyi anlatan bir dörtlük örneği:

Mektubunu gözyaşıyla yazarmış
Gücü yetse şu kaderi bozarmış
Küçük oğlu babasına benzermiş
Geceler yüzüne bakar o gelin

Âşık Yaşar Reyhani’nin “Ne ey oldu kardeş öldün kurtuldun” kavuşaklı şiirindeki Abdullah’ın ve Orhan Veli’nin Kitabe-i Seng-i Mezar adlı şiirindeki Süleyman Efendi’nin çilesi ve ele alınışındaki düşünce biçimi arasında bir fark yoktur. Her iki şair de “küçük insan”ın yok sayılışını aynı zaviyeden görmüştür. Bu birleşimde yüksek zümre edebiyatı tarafından tahkire uğrayanlar da ortaktır: Edebiyatımızda mahallîleşme ile başlayan halka yönelişin son halkası olan Garip şiiri de halk şiiri de tekke yahut âşık şiiri fark etmeksizin “kelamı suret ü manadan hâlî olmakla esvât-ı hayvanata lahık olanlar, ki anlar hakkında yâve-gûy ve herze-cûy demek sadıktır.”⁶ zümresinden görülürler. Bu noktada “halkın” ve halka yakın şiirin soluk alıp verdiği mekânlardır kahvehaneler. Halk şiirinde keskin alay ve acımsı yergi vardır; ancak halka inmenin bedeli olduğunu da görürüz:

Tüfeğini deppoya koydular,
Esvabını başkasına verdiler.
Artık ne torbasında ekmek kırıntısı,
Ne matarasında dudaklarının izi;

-
- 4 Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 1976, s.206, Dipnot.
5 Umay Günay, “Âşık Veysel ve Âşık Tarzı Şiir Geleneği”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 10, S. 1, Temmuz 1993, s.36.
6 Mehmet Fuad Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları I*, Alfa Yay., İstanbul 2014, s.276.

Öyle bir rûzigâr ki,
 Kendi gitti,
 İsmi bile kalmadı yadigâr.
 Yalnız şu beyit kaldı,
 Kahve ocağında, el yazısıyla:
 “Ölüm Allahın emri,
 Ayrılık olmasaydı.”⁷

Mehmet Kaplan, karşılaştığı yoksul bir memur ile Orhan Veli'nin Süleyman Efendi'si bu olsa gerek deyip berber dükkânı sohbetlerine kadar “düşüğünü” söylediği şiirin “Yazık oldu Süleyman Efendi'ye” mısraında artık bir romanda anlatılacak hayat tecrübesinin teksif edildiğini hisseder.⁸ Reyhani'nin son dörtlükteki “Yarı buçuk bir savlat getirdik / Şeker çuvalına sardık götürdük” mısraları da kesif bir romandır:

Bir Abdullah vardı öldü dediler
 Ne ey oldu kardeş öldün kurtuldun
 Kefenin komşular aldı dediler
 Ne ey oldu kardeş öldün kurtuldun

Zaten senin köyde neyin var idi
 Herkes sana baş hizmetkâr der idi
 Kazancını köy ağası yer idi
 Ne ey oldu kardeş öldün kurtuldun

Bir ineğin vardı suya gitmezdi
 Ahırdan çıkmaya dizi tutmazdı
 Bu fakirlik seni hiç unutmazdı
 Ne ey oldu kardeş öldün kurtuldun

Kelepçeler açılmazdı kolundan
 Hakim savcı anlamazdı dilinden
 Köyde zalim ağaların elinden
 Ne ey oldu kardeş öldün kurtuldun

Gömleğin yok hazıranda üşürdün
 Arkan ile kuru geven taşırdın
 Her battıkça acı acı kaşırdın
 Ne ey oldu kardeş öldün kurtuldun

7 Orhan Veli, *Bütün Şiirleri*, Can Yay., İstanbul 1982, s.45-47.

8 Mehmet Kaplan, *Şiir Tahilleri 2*, Dergâh Yay. İstanbul 2006, s.118.

Üç yüz altmış beş gün oruç tutardın
 Senede bir defa iftar ederdin
 Et görseydin çiğnemedен yutardın
 Ne ey oldu kardeş öldün kurtuldun

Reyhani'yim ıskatına oturduk
 Yarı buçuk bir salavat getirdik
 Şeker çuvalına sardık götürdük
 Ne ey oldu kardeş öldün kurtuldun⁹

Âşık tarzı edebi geleneğinin ozan-baksı ve tekke tarzı üzerine bina edildiği ve divan edebiyatı da dâhil olmak üzere tümünün aynı kaynaklardan beslendiği araştırmacılar tarafından tespit edilmiştir. Özkul Çobanoğlu, kahvehane müdavimlerinin zümreler üstü olduğunu ve Bektaşî tavrı tekke edebiyatı ile âşık edebiyatının örtüşen hususiyetlerine dikkat çekerek “Tekke'nin tavrı olan “nasihat kapısı”nı hiçbir zaman kapatmayan daima “aralık tutan” âşık tarzı mensupları gerek fert ve gerekse “tarz” olarak tekke ile ilişkilerini günümüze kadar devam ettirdiler”¹⁰ demektedir. Bu noktada Reyhani'nin gelenek içinde kalan söylemlerinin bu ortak kaynaktan geldiğini söyleyebiliriz. Fakat şiirin fikri yönünün bu kaynaktan saptığını belirtmek gerekir. Reyhani'nin Âşık Veysel'in Kara Toprak şiirine naziresi bu yönde değerlendirilebilir. Âşık Veysel'in Kara Toprak'ında âşık tarzının tekke şiiriyle olan kuvvetli bağını daha açık görmekteyiz. Çünkü Âşık Veysel her ne kadar şehir ve aydınlar çevresiyle temas etse de “topraktan ayağını kesmemiş” köylü bir âşıktır. Mehmet Kaplan'ın belirttiği gibi toprak, Veysel'de Yunus'un algıladığı biçimdedir: güven verici, Tanrı'nın nimetlerinin kaynağı, varoluşumuzun maddesi, ölüm endişemizi dindiren huzur mekânı “sadık yâr”dır. “Yunus da toprakta Veysel'in bulduğu bütün vasıfları bulur. Yunus Emre'ye göre “toprak” sabır, iyi huy, tevekkül ve mekremetin kaynağıdır.”¹¹ Âşık Veysel'in “senin yolunda” ayaklı şiirinde de toprağın sadık yâre benzetilerek mezar imgesi verildiğini görürüz: İşte geldi sonbaharım / Beni ister sâdik yârım / Heder oldu namus arım / Senin yolunda yolunda. Âşık Reyhani'de ise toprak artık güven verici olmaktan uzaktır. Toprak ve hava bu şiirde kutsallığını yitirmiş, yokluk fikri bağlamında ele alınmıştır:

Veysel demiş kara toprak yarimdir
 Kara toprak neden benim yarimdir
 Yoksulluk ve sabır şükür kârımdır
 Kara toprak neden benim yarimdir

- 1 Dilaver Düzgün, *Âşık Yaşar Reyhani Hayatı, Sanatı ve Şiirlerinden Seçmeler*, Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum 1997, s.204-205.
- 2 Özkul Çobanoğlu, *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*, Akçağ Yay., Ankara 2000, s.140.
- 3 Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri 2*, Dergâh Yay. İstanbul 2006, s.352.

Çiftçi olup tarla süremedimse
Maaş alıp vergi veremedimse
Bağından bir çiçek deremedimse
Kara toprak neden benim yarimdir

Eğer Veysel yar demişse toprağa
Mutlaka sahiptir bahçeye bağa
Arısı var bal doldurmuş tabağa
Kara toprak neden benim yarimdir

Emlâkim yok kazma ile kazacak
Çiftliğim yok seyran edip gezecek
Havuzum yok kulaçlayıp yüzecek
Kara toprak neden benim yarimdir

Suda boğulursam mezarım kayıp
Bir taşım bile yok olamam sahip
Toprak yârım desem olmaz mı ayıp
Kara toprak neden benim yarimdir

Havaya baksam hava alırım
Toprağa bakınca mahzun kalırım
Mezarım bile yok nerde ölürüm
Kara toprak neden benim yarimdir

Aşık Reyhani'yim her yanım yara
Öldüğümde koymasınlar mezara
Yaksın külüm savursunlar rüzgâra
Kara toprak neden benim yarimdir¹²

12 Dilaver Düzgün, *Aşık Yaşar Reyhani Hayatı, Sanatı ve Şiirlerinden Seçmeler*, Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum 1997, s.229-230.

KAYNAKÇA

ÇOBANOĞLU, Özkul, *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*, Akçağ Yay., Ankara 2000.

DÜZGÜN, Dilaver, *Âşık Yaşar Reyhani Hayatı, Sanatı ve Şiirlerinden Seçmeler*, Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum 1997.

GÜNAY, Umay, “*Âşık Veysel ve Âşık Tarzı Şiir Geleneği*”, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, C. 10, S. 1, Temmuz 1993.

KAPLAN, Mehmet, *Şiir Tahlilleri 2*, Dergâh Yay. İstanbul 2006.

KÖPRÜLÜ, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 1976.

_____, *Edebiyat Araştırmaları I*, Alfa Yay., İstanbul 2014.

VELİ, Orhan, *Bütün Şiirleri*, Can Yay., İstanbul 1982.